

Arhivist Zgodovinskega arhiva v Škofji Loki France Štukl me je pred časom obvestil, da ima Igor Guzelj v Škofji Loki rokopisne bukve z naslovom »Konjski zdravnik«. Knjigo sem si ogledal v škofjeloškem arhivu, kjer je začasno depoinirana, z dovoljenjem lastnika pa sem jo dal preslikati, da bi jo doma lahko proučil.

Rokopis je iz leta 1907. Je črtana knjiga formata 34 × 21 cm, rjave, pisane, trde platnice, zelo lepa pisava, obsega 300 strani. Od tega z besedilom konjski zdravnik 87 strani. Naslovna stran se glasi »Konjski zdravnik« spisal po nemški J. B. pl. Sind, polkovnik kavalerijskega regimenta. Poslovenil France Ambružič, desentnik pomorske pehote — 1870. Na str. 87 piše Škofja Loka 28. oktobra 1907 Jos. Guzelj, prepisal.

Da je knjigo o boleznih konj napisal konjeniški polkovnik, ni nič čudnega, saj so bili konjeniški oficirji dobri poznavalci konj, njihova skrb pa je seveda bila, da so bili konji v njihovi enoti za vojaško delo sposobni in uporabni. Znano je, da so se prvi v Evropi začeli v srednjem veku ukvarjati z zdravljenjem konj »konjušari-mareskalki«. Tudi prva veterinarska šola v Evropi je bila organizirana leta 1762 na jahalni akademiji v Lyonu v Franciji. In še bi lahko našli podobne primere. Vendar imam vtis, da Sind ni sam napisal knjige, pač pa je moral imeti za predlogo neko ne sicer na visokem nivoju napisano strokovno knjigo, kajti v njegovi knjigi je kar dobra in sistematična razdelitev snovi in poznavanje strokovnih izrazov za zdravila. Mogoče je v originalu Sind navedel kakšno predlogo, saj je bilo do tedaj napisanih že precej veterinarskih del v nemškem jeziku. To me je zanimalo in sem hotel primerjati original z Ambružičevim oz. Guzeljevim rokopisom, vendar mi ga ni uspelo dobiti in je zaradi tega moja proučitev pomanjkljiva. Prav tako ne vemo, kdo je bil Ambružič, ki se je zanimal za bolezni konj. Josip Guzelj pa je bil tovarnar kisa, vinski trgovec, občinski svetovalec in loški župan v letih 1912—1913.

Guzelja je ta snov zanimala, ker je imel kot tovarnar in trgovec večje število konj in je zato kot dober gospodar skrbel za zdravje konj, saj vemo, da je v tedanjih časih bilo malo veterinarjev. Da je bil Guzelj bistroumen mož, sklepamo tudi po tem, da je v precejšnjem delu preostalega dela knjige zapisoval svoje poskuse pri izdelavi kisa in razne druge tovrstne podatke.

V knjigi je za naslovno stranjo na štirih straneh register. Razdeljen je takole: A) *Od boleznih glave*. B) *Od boleznih na vratu*. C) *Od persnih boleznih*. *Od plčnih boleznih* (med katerimi opisuje tudi bolezni kopita — op. MD). D) *(Od znotranjih boleznih, ki imajo v trebuhu ali želodcu njih začetek*. E) *Od boleznih na koži*. F) *Od boleznih na zadnjem delu konja*.

Na strani 80 je poglavje: *Od kobil ako prezgodaj poveržejo*. Na strani 82 je: *Od klistiranja* in na strani 86: *Mala apoteka*. V njej našteva zdravila, ki jih navaja pri zdravljenju raznih boleznih. Pri zdravljenju pogosto navaja, da se zdravilo dobi pri g. Benediktu Wurfbeinu, trgovcu v Leipzigu.

Pri zdravljenju in uporabi zdravil našteva vse mogoče in nemogoče kombinacije, kot so jih pač tedaj uporabljali in so pogosto našteje v ljudskih medicinskih bukvah. Značilno je, da velikokrat predpisuje puščanje krvi, kajti domnevali so, da na ta način odstranjujejo »strupe« iz bolnega telesa, kar preprečuje tudi nastajanje vnetij.

Pogosto predpisuje dristila (klistire). Pozna jih več vrst: za razne bolezni in tudi proti bolečinam. O klistirih piše kar na štirih straneh: *Od več sort klistir*, *klistir za laksirati*, *klistir za ofrišati*, *klistir za omečiti*, *redivna ali okrepevalna klistira*, *krepčavna klistira*, *bolečino olajšajoča klistira*, *vetrove izganjajoča klistira*, *klistira za pojevanje driste*. Klistire priporoča tudi pri udarcih, ranah, oteklinah, pa tudi pri bolečinah.

V zvezi z zdravili je treba raztolmačiti nekatere stare mere, ki jih navaja.* Naveden bom le nekaj primerov, ki prikazujejo tedanje pojmovanje bolezni in njihov zdravljenje.

V začetku je poglavje: Bolezni v glavi. Po opisu bolezni sodim, da opisuje bolezen tiščavko (Hydrocephalus internus). Tako piše: *Ako je konj v glavi bolan, se mu pozna po sledečih znamenjih bolezni: Od začetka je žalosten, noče jesti, glavo in ušesa ima pobešene, gobec ima vroč in šljajmast, ima meglene in vodene oči, se mu v glavi verti, je nepoterpežljiv, velikokrat doli leže, in koj zopet vstane, tiši glavo v zid ali pa buti tako vanga, da se rani, slednjič prične popolnoma noreti in potem kmalo pogine.*

To je še kar dober opis bolezenskih znakov, zanimivejši pa je: *Vzrok te bolezni je, da se mu te male žile zamaše in tako sok (žoft) ne more okoli teči, toraj je v teh večjih žilah preveč kervi in se mu prenapno. Ker imajo te večje žile v možganih svoje zbirališče, zato se nabira kri najbolj v možganih... itd.*

Ta bolezen se zdravi, ako se zamašenje odpravi, da je po vsih žilah kri enakomerna, to se doseže, ako se mu puša na obeh straneh vratu, dalje se naredi sledeče zdravilo, z katerim se žoft stanjša. *Vzemi: 6 pesti divjega zelena (apium graveolens), 3 pesti žaubla (žajbelj, Salvia off. op. MD), korenine od kervomočnice. (Chelidonium maius ali Potentilla erecta — op. MD), ki je posušena in zrezana, od te se vzame 1 pest: to troje se izseka, zmeša, ta mešanica se vsuje v bokal beglega vina in 1 bokal studenčnice, vse to se pol ferkelca ure kuha, da potem faenkelna (janež Foeniculum vulgare — op. MD) na konc kar bo ven steklo vlij v čisto flašo in dodaj 3 unče Eisenzafran (železni hidroksid — op. MD), 2 grama orientalsches Safran (orientalski žafran — op. MD), 1 lot bele tenko zrezane žajfe, 1 polič sprešanega soka od Antivien-salat (endivija), to se dobro skup zmeša in se da konju vsake dve uri en polič te pijače, in to tako dolgo da se mu olajša. Tisti dan, ko se konju puša (kri — op.*

* Funt je imel 373,242 g; ta je imel 12 unč, 1 unča (31, 103,5 g) je imela 2 lota, lot je vseboval 4 kvintelce ali drahme, ki sta merili skoraj enako. Ljubljanski bokal je imel 1,65 l, polič (Halbe) je držal pr. 3/4 l in maselec (Seitl) četrt bokala. Vatel je bila dolžinska mera in je merila po dunajski meri 77,3—77,7 cm.

MD), in ene dni potem se mora konj klistirati. *Za klistiro se vzame ajbiš in cvetje od kamelc vsacega eno pest, to naj se vsuje v en bokal pira, naj se prida še 4 unce Polichrestensalz (mazilo za mnoge bolezni, Unguentum lauri, lovorovo mazilo — op. MD) in kuhaj to en ferkelc ure, potem vzemi od ognja, precedi skozi ruto, pridaj še 4 unce loberjevega ola (lovorovo olje — op. MD) primesaj tudi malo neslanega putra, z vsem tem klistiraj dvakrat. Pohladi naj se popolnoma preden se klistira. Ako vročina le še ne odjenja, se mora še pušati na obeh straneh vratu, in z apoteke sledeče reči vzeti: 3 Unzen calzinirte Muschel oder Austerschalen (kalcinirane školjke ali lupine od ostrig — op. MD), Cremotartari (angleško rdečilo — op. MD), 4 unce china chinae (kininovec — op. MD) drobno zdrobljen: to troje zmešaj skup in razdeli v 8 delov, daj od tega konju zjutraj, opoldne in zvečer, preden daš to konju vsuj en del v maselec vode, in zmešaj dobro, kadar se konju puša, mu daj flaster z digestivžaubo (sestavljeno ter-pentinovo mazilo — op. MD) na vrat in ponavljaj to tako dolgo da se rane zaceliijo.*

Na str. 34 je poglavje: Od znotranjih bolezni, ktere imajo večidel v trebuhu ali želodcu njihov začetek. Podnaslov je: *Od merzlice sploh. Mrzlico ima za bolezen, ne pa za posledico bolezni. Piše: Merzlica je posebno znotranje premikanje kervi, ktero premikanje pa na več sort in iz več vzrokov nastane in ktero premikanje je tako močno da kri ne giblje le znotranje dele života ampak celo telo.*

Znamna merzlice niso toliko zanimiva, zato bom to poglavje preskočil na Vzroke merzlice, ki so zanimivejši.

Vzroki merzlice so: nektera žival je že od nature tej bolezni podveržena, pride pa ta bolezen tudi od zraka, hrane, temperamenta, največkrat se dobi merzlica, ako bi se konju kakšna jed dajala prav pogostoma, ktera bi bila močno kisla in bi mu bila sčasoma zoprna, ako konj vorčen rata, ali pa bi se prehladil, je tudi nevarno ako se hitro vreme prenaredi, kakor da za vročino naenkrat mraz nastopi in ravno nasproti, zatiranje izpraznjenja, to je da noče pustiti blato od sebe, čutilivost žil za pre-stanim boleznim, vnetev v kervi, to so vzroki po kterih merzlica rada pride, zamore pa se nektera merzlica tudi nalesti. Pri konju se redkokdaj vidi, da bi

imej periodično merzlico, to je da bi ga tresla vsaki drugi ali tretji dan, temveč, konja tresse večidel zmiraj, samo da je včasih bolj huda, kot včas, večkrat pa terpi tudi le en dan kvečem dva dni, in se spremeni v drugo bolezen.

Nato našteva in opisuje: Od prave ali navadne merzlice; kolikvativne merzlice (ne vem kaj bi to bilo). Za vzrok nava-ja: *Ako se žolc skozi jetra v kri razlije, ta kri ima potem tako ojstrost in toliko alkalije v sebi, da ves žofst uniči. Take-mu konju naj se koj na vratu puša in naj se mu sledeče zdravilo naredi: Vzemi kislico in divjega maka, od vsake dve pesti jih dobro zreži in jih kuhaj eno uro z enim funtom dobrega ječmena, to iz-žme in daj še v to vodo 2 unce v apoteki vzetega »spiritus mitti dulcis (pravilno je Spiritus mitti dulcis, Spiritus aeteris nitrosi — op. MD), in daj konju vsake dve uri 1 polič v gobec.*

Prevleči konju na obeh straneh vratu 5 perstov od všes jermenček vsna (usnja — op. MD) skozi kožo, spredaj na persih mu naredi prevlako in jo namaži z dige-

stivžaubo (Ungentum terebinthinae compositum — op. MD) in pusti da bosta jer-menček kot preulaka v 10 do 12 dneh dosti materije von potegnila.

Sledijo: Od Koagulativ merzlice (?); od Accidentalmerzlice (?); kužne merzli-ce.

O zgoraj omenjeni prevlaki ali pravil-no zavlaki bi omenil, da so uporabljali tak način zdravljenja tudi pri goveji živini. Jermenček so navadno namazali s terpentinom, da se je hitreje zagnojilo. Ko se je na mestu zbral gnoj, so to gnoj-no bulo prerezali, da je gnoj odtekel in tako so šli *strupi* ali bolezen iz telesa. Podobno je bilo, ko so prašičem pri rde-čici zavlekli v uho korenino od teloha. To je nekakšna nespecifična terapija.

Kot vidimo, so imeli še v prejšnjem stoletju čudne predstave o boleznih, zdravljenje pa je bilo seveda simptoma-tično in zelo komplicirano. Kdo bi danes tako pripravljaj zdravila, ko dajejo ži-valim enostavno injekcije.

Milan Dolenc